

REGIMECRISIS EN LOKAAL BESTUUR IN HET INTERBELLUM

Een comparatief sociaal profiel van Antwerpse en Gentse collegeleden, 1921-1938¹

DIRK MARTIN*

OP SOCIO-POLITIEK VLAK BEGON HET INTERBELLUM MET EEN ENORME KWALITATIEVE SPRONG NAAR MEER POLITIEKE EN SOCIALE RECHTEN. OP POLITIEK VLAK TRAD DE BWP HIERDOOR OP DE VOORGROND EN OP SOCIAAL GEBIED SPEELDEN DE VAKBONDEN EEN GROTERE ROL. DE NEGENTIENDE-EEUWSE *ÉTAT GENDARME* WERD VERVANGEN DOOR EEN ANDER TYPE VAN PARLEMENTAIRE DEMOCRATIE EN EEN ANDER TYPE VAN STAAT. BIJ HET UITBREKEN VAN DE CRISIS KREGEN ZOWEL DE DEMOCRATIE EN DAT TYPE VAN STAAT, ALS DE POLITIEKE PARTIJEN EN HET POLITIEK PERSONEEL EEN GROEIENDE KRITIEK TE VERWERKEN. DE VRAAG KAN GESTELD WORDEN OF DIT (NEGATIEF) CRISISBEELD VOOR ALLE POLITIEK-MAATSCHAPPELIJKE GELEDINGEN GELDIG WAS. IN HET BIJZONDER KAN DEZE VRAAG GESTELD WORDEN VOOR DE GEMEENTELIJKE INSTELLINGEN, DIE TOCH STEEDS EEN MACHTSFACTOR VAN BETEKENIS HEBBEN GEVORMD. BEANTWOORDT HET LOKALE NIVEAU AAN DE HEERSENDE BEELDVORMING VAN EEN "VERZIEKT" DEMOCRATISCH REGIME EN HING DEZE BEELDVORMING SAMEN MET DE MACHTSDEELNAME VAN EEN "NIEUWE" PARTIJ: DE BWP?

I. De lokale context

De specifieke vraagstelling van deze bijdrage betreft de electoraal-politieke en socio-demografische karakteristieken van het lokale politieke personeel – in het bijzonder van schepenen en burgemeesters – in de context van een periode waarin niet alleen de politieke machtsstrijd fundamenteel veranderde, maar ook op maatschappelijk vlak grote wijzigingen optraden. De kandidaten, mandatarissen en schepenen voor de vier gemeenteraadsverkiezingen tussen 1918 en 1940 vormen in dit opzicht een populatie die bijzonder geschikt is om bestudeerd te worden, ook al door het hoge participatiepatroon bij die verkiezingen.

In deze bijdrage gaat het om een analyse van het politieke personeel van de twee grootste Vlaamse steden dat in de gemeentepolitiek meespeelde. De immense meerderheid kleinstedelijke en plattelandsgemeenten worden in deze analyse niet betrokken. Dit artikel onderzoekt een beperkte groep Antwerpse en Gentse collegeleden van 1921, 1926, 1932 en 1938.

De lokale politiek evolueerde na de Eerste Wereldoorlog in Gent en in Antwerpen niet op dezelfde manier. Beide steden hadden vóór 1914 al een verschillende voorge-

1 Het basismateriaal voor deze bijdrage is gepuurd uit mijn doctoraatsverhandeling *Het lokale politieke personeel 1918-40. Proeve van een comparatief onderzoek naar politiek-electorale en socio-demografische kenmerken van grootstedelijke gemeentemandatarissen in de context van het interbellum* (VUB, 1990). Mijn dank gaat naar Gita Deneckere, Bruno De Wever en Rudi Van Doorslaer voor hun suggesties.

schiedenis gekend. Gent was sinds de eerste industriële revolutie de enige grote industriestad in Vlaanderen met een aanzienlijk nijverheidsproletariaat. In Antwerpen lagen een aantal socio-economische basisgegevens heel anders. De stad had in de negentiende eeuw slechts een geringe expansie gekend en werd pas naar het einde van de eeuw toe een maritiem-commerciële metropool. Van een grote groep industrie-arbeiders was geen sprake.

In beide steden werd de politieke uitgangspositie – een liberaal overwicht – door de eerste gemeenteraadsverkiezingen met algemeen enkelvoudig stemrecht, evenredige vertegenwoordiging en vrouwenstemrecht vrij grondig door mekaar geschud. In Antwerpen bleken de drie grote partijen nu even sterk (d.w.z. vooral winst voor de katholieken en verlies voor de liberalen), terwijl te Gent de Liberale partij het kleine broertje werd t.o.v. een mekaar evenarende Socialistische en Katholieke partij.

Politieke samenstelling van de colleges

	Antwerpen		Gent	
	burg.	coll.	burg.	coll.
1922-26	Van Cauwelaert (K)	K-S	Vander Stegen (L)	K-S-L
1927-32	Van Cauwelaert (K)	K-S	Vander Stegen (L)	K-S-L
1933-38	Huysmans (S)	S-L	Vander Stegen (L)	K-S-L (vanaf '34 K-L)
1939-46	Huysmans (S)	K-S-L	Vander Stegen (L)	K-S-L

De nieuwe machtsverhoudingen, geënt op de lokale erfenis en de eveneens gevoelig gewijzigde nationale context, zorgden in beide steden voor uiteenlopende evoluties maar ook voor bepaalde gemeenschappelijke karakteristieken. Terwijl te Antwerpen in 1921 (gedeeltelijk onbedoeld) een sensationele coalitie tot stand kwam tussen socialisten en christen-democraten, werd het te Gent een tripartite. Dit had gevolgen voor het lokale beleid. In de metropool resulteerde het in een vooral op levensbeschouwelijk ("gelijkstelling" van stedelijk officieel en vrij onderwijs) en Vlaams gebied (officiële eentaligheid) progressieve politiek, terwijl te Gent uitdrukkelijk gesteld werd dat men de "brandende vraagstukken van politiek" zou vermijden "in het belang van een goed bestuur". Op het feit zelf van de katholieke collegedeelname na, veranderde daar gedurende het interbellum eigenlijk niet zoveel aan de beproefde vooroorlogse combinatie van socialistisch municipalisme en liberaal interventionisme. Te Antwerpen daarentegen kwam het in 1932 in een sfeer van hernieuwde levensbeschouwelijke tegenstellingen tot een "vrijzinnige" coalitie die – voortdurend tegengewerkt door een rechtse bestendige deputatie – in 1938 niet hernieuwd werd, toen naar Gents voorbeeld een tripartite tot stand kwam.

• Op de trappen van het Gentse stadhuis: de Gentse gemeenteraad in juli 1921 geschaard rond burgemeester Emile Braun.
(Foto Stadsarchief Gent)

De formele coalitietheorieën die ervan uitgaan dat coalities zo weinig mogelijk partners zullen bevatten en zullen bestaan uit partijen die ideologisch gezien zo dicht mogelijk bij mekaar staan, gaan hier dus duidelijk niet op.

Niet alleen coalities en beleid verschilden in beide steden, ook de (toch nationale) partijen bleken intern gedifferentieerd. Terwijl bij de Antwerpse katholieken de Vlaams-gezinde en burgerlijke Volksbond lange tijd de eerste viool speelde, groeide te Gent de leidende rol van het Werkersverbond. Bij de liberalen scheen de Gentse leiding nog achterdochtiger t.o.v. bepaalde naoorlogse evoluties dan de Antwerpse. De BWP ten slotte bleef te Gent meer tributair aan het zgn. biefstuksocialisme terwijl te Antwerpen de "linkse" stroming een doorbraak forceerde. Overigens verschilden de twee steden ook van mekaar wat de kleinere partijen betrof. De Vlaams-nationalisten die te Antwerpen relatieve successen boekten, konden dat te Gent niet waarmaken. Met de communisten was het net het omgekeerde. En terwijl in 1932 te Gent het fasciserend Grondwettelijk en Corporatief Verbond verkozenen behaalde, was dat in 1938 te Antwerpen het geval voor de zeker niet rechtse fantast Frenssen.

Naast verschillen kunnen er echter ook een aantal gelijkenissen worden vastgesteld. Uiteraard zijn er de algemene tendensen van het interbellum: aanvankelijk relatieve pacificatie, regimecrisis in het zog van de economische crisis, beginnende overleg-

economie in het kader van een burgerlijk-kapitalistische democratie. Ook lokaal vertoonden Gent en Antwerpen bepaalde overeenkomsten. Beide waren verstedelijkte gebieden waar de Katholieke partij en de BWP ongeveer even sterk stonden, met de liberalen als derde partij en zonder een echte doorbraak van andere partijen. De verkiezingsuitslagen bleven in de twee steden vrij stabiel. De BWP bleef er steeds deel uitmaken van een of andere coalitie en integreerde zich verder in het lokale bestel. De Katholieke partij – met de christelijke arbeidersbeweging als geïnstitutionaliseerd onderdeel – nam voortdurend deel aan de macht (behalve gedurende één mandaatsperiode in Antwerpen). Tenslotte bleven de twee steden als "lokale staat" – die echter aan autonomie inboette – ook een aantal functies vervullen (openbare voorzieningen, collectieve consumptie enz.) die vooral de integratie van de arbeiders en kleinburgerij stimuleerde.

De vraag blijft hierbij: wie maakte eigenlijk de politiek? Niet zozeer de werking van het college van burgemeester en schepenen zal in dit artikel geprivilegieerd worden, dan wel het profiel van de collegeleden. Deze prosopografische studie wordt tenslotte gerelateerd aan de reeds vermelde structurele factoren en politieke evoluties tegen een achtergrond van regimecrisis.

II. Profiel van de collegeleden

De acteurs

Het is hier uiteraard niet de bedoeling een individueel portret te schetsen van de 41 schepenen die het Antwerpse en Gentse college van 1921 tot 1940 bevolkten. Enkel en zullen kort gesitueerd worden.

De opeenvolgende Antwerpse burgemeesters Frans Van Cauwelaert en Camille Huysmans dienen niet meer voorgesteld. Reeds voor de Eerste Wereldoorlog hadden zij als niet oncontroversiële (nationale) politici hun sporen verdiend. De Gentse liberale burgemeester Alfred Vander Stegen was duidelijk niet van hetzelfde kaliber. Deze in 1869 geboren ingenieur en self made-industrieel speelde weliswaar reeds een rol in de vooroorlogse gemeentepolitiek, maar het was zeker hij niet die een stempel drukte op de Gentse lokale politiek tijdens het interbellum. Zoals het satirische blaadje *Pierlala* niet zonder enige overdrijving schreef: «ne joviale vent», maar «hij kent er de knoppen van om eene stad te besturen». Anderen deden dat wel in zijn plaats. Er was zijn liberale geestesgenoot Victor Carpentier, ingenieur, senator en oud-majoor-commandant van de Burgerwacht. Er was advocaat Rodolphe De Saegher, part-time kunstschilder en voorzitter van het *Comité de Gand français*. Maar beiden vormden niet echt een partij voor socialistische zwaargewichten als vader Anseele, Désiré ("Dees") Cnudde en Gust Balthazar.

Naast en na de aartsvader van het Gentse socialisme hadden Cnudde en Balthazar inderdaad een onmiskenbare machtspositie ontwikkeld. Schepenen Balthazar, «dagbladschrijver»-directeur van *Vooruit* en beheerder van verschillende socialistische

NV's, zou het op het einde van het interbellum trouwens tot minister schoppen ondanks het débacle van de Bank van den Arbeid. Op lokaal vlak was de wat oudere (geboren in 1884; Balthazar in 1893) en uit katholieke middens afkomstige ex-wever, vakbondsman en volksvertegenwoordiger Cnudde echter een geduchte concurrent in de onderhuidse strijd voor de erfenis van de oude Anseele. De intellectuele Anseele junior was daar zeker ook kandidaat voor, maar moest voorlopig zijn ambities nog intomen.

Van katholieke zijde overleed reeds eind 1921 schepen Emiel Vandermotte, een vader Anseele in het klein: ex-letterzetter, leidende figuur in de Werkliedenbond Het Volk, commissaris van de SM Het Volk. En het was niet de stokoude katholieke havenschepen Alfons Siffer (geboren in 1850) die een tegengewicht kon vormen voor de socialisten. Deze wat ingeslapen figuur kon zich wel opvallend lang (tot 1938!) binnen de Katholieke partij handhaven. De halfzachte taalflamingant en oud-drukker-uitgever had evenwel een indrukwekkend (overwegend lokaal) curriculum opgebouwd: plaatsvervangend burgemeester (1909-11), volksvertegenwoordiger, voorzitter van de Gentse Katholieke partij, beheerder van de NV De Standaard, voorzitter van het plaatselijk Davidsfonds, lid van de Bisschoppelijke Schoolcommissie enz. Het stedelijk beleid werd echter meer beïnvloed door zijn dertig jaar jongere collega's Vandenbossche en Boonants. Hun uiteenlopend profiel was overigens typerend voor een standenpartij.

De Katholieke Vereeniging-*Association Catholique* werd vertegenwoordigd door Georges Vandenbossche, advocaat, hoogleraar en rector van de RUG vóór de veronderlanding. Deze conservatief en franskiljon, die toch een beetje tegen de tijdgeest inging, overleed in 1935. Het gewicht van de eerder Vlaamsgezinde Bertha Boonants, sinds 1921 schepen voor de Werkliedenbond (vooral als vrouw toch geen geringe prestatie), werd er nog groter door. De ex-gouvernante kon niet alleen bogen op haar functies in de "Vrouwenbond Het Volk" en de Werkliedenbond in het algemeen, maar voerde ook als «schepene van vermakelijkheden, markten en tutti quanti» (*Gazette van Gent*, 26.VIII.1938) een opvallende aanwezigheidspolitiek die haar niet altijd in dank werd afgenomen.

En de Antwerpse schepenpopulatie? Ook hier bepaalden zeer uiteenlopende figuren de dynamiek van de krachtsverhoudingen. Er werd reeds verwezen naar de inspirerende intellectuele burgemeestersfiguren Van Cauwelaert en Huysmans, twee ex-"kraaiende hanen". Een aantal schepenen opereerden in de schaduw van de twee grote voormannen. Met anderen was dat duidelijk niet het geval. Van katholieke zijde gold dat de eerste jaren van het interbellum vooral voor advocaat en senator Hector Lebon. Lebon, in 1921 toch al bijna 60, was zijn politieke carrière nog voor 1900 in de Meetingpartij begonnen en speelde -zoals zijn geestesgenoot Van Cauwelaert- een grote rol in de burgerlijke Vlaamsgezinde Antwerpsche Volksbond. Het succesvolle advocatenkantoor van Lebon produceerde trouwens een van de nieuwe topfiguren in de Antwerpse politiek, Leo Delwaide, die in 1939 schepen van de haven werd. Als "opvolger" van Van

Cauwelaert in de Volksbond en vanaf 1932 volksvertegenwoordiger (hij was toen 35), speelde hij in de partij een steeds belangrijkere rol. Hij kreeg wel een geducht concurrent in zijn leeftijdsgenoot Paul-Willem Segers. Terwijl Delwaide het burgerlijke element vertegenwoordigde, zetelde Segers voor de werklidenvleugel van de KVV. Zijn carrière steunde vooral op de zuil – hij was secretaris van het ACW – maar versmaadde ook de lokale piste niet, bv. als voorzitter van de katholieke kring "Vrede St. Amands". In elk geval lagen zij op het einde van het interbellum beter in de markt dan de 25 jaar oudere beheerder en rentenier Emile Van Put die de Katholieke Grondwettelijke Vereniging vertegenwoordigde.

Kreeg Van Cauwelaert dus in de loop van het interbellum vervanging, dan bleef Huysmans de hele periode door de onbetwiste leider van de Antwerpse BWP. Toch waren een aantal socialistische schepenen geen tweederangsfiguren. Misschien was de oude en niet echt marxistische ex-boekhouder Alfred Cools, die rond 1890 in de beweging was gekomen via de socialistische vrijdenkers, in 1921 niet meer op zijn best. Dat was wel het geval met de beide ex-arbeiders en apparatsjiks August De Bruyne en Piet Somers, resp. beheerder van (socialistische) maatschappijen (m.n. commissaris van de Bank van den Arbeid) en secretaris van de machtige Transportarbeidersbond. Somers kon er trouwens op bogen het zwart beest te zijn van de conservatieven: *Il est resté l'ouvrier rouge de toujours. On le voit le gilet ouvert, le chapeau dans le cou et les mains dans les poches, jargonnant en plat flamand* (Le Courrier d'Anvers, 29.VII.1921). Somers stierf in 1935 maar was ondertussen al overvleugeld door een andere volks-tribuun, de ex-metaalbewerker, vakbondsfiguur, man achter *Volksgazet* en volksvertegenwoordiger Willem Eekelers. In 1927 werd hij schepenen van onderwijs; in 1938 moest de 55-jarige knarsetandend vaststellen dat hij geofferd werd op het altaar van de nieuwe tripartite. Ondertussen was hij als schepenen al vervoegd door de tien jaar jongere John Wilms en Adolf Molter, beiden ex-klerken die uit de *Volksgazet*-stal kwamen, de ene als boekhouder en de andere als journalist.

De liberalen, die zo moeilijk konden slikken dat zij in 1921 uit het college gewipt werden, waren er vanaf 1933 weer bij. De leider van de Verenigde Liberalen, de 55-jarige advocaat en volksvertegenwoordiger Paul Baelde (die voor 1921 nog schepenen was geweest) werd eerste schepenen. Met zijn belangen in vastgoedmaatschappijen en als voorzitter van de tweetalige Liberale en Grondwettelijke Vereniging vertegenwoordigde hij de conservatieve vleugel.

Toevallig of niet werd de groot-aannemer Jules Somers schepenen van openbare werken. Als de man van de kleinburgerlijke Liberale Volksbond legde hij toch ook een zeker gewicht in de schaal. Met de vertegenwoordiger van het Werkersverbond Frans Verrept ("rekenplichtige" en dus zeker geen arbeider) was dat veel minder het geval. De liberalen poogden op het einde van het interbellum trouwens zowel te Antwerpen als te Gent nog vers bloed in het college te pompen met resp. scheepsmakelaar Eric Sasse en de industrieel Henri Story, die vooral buiten de partij hun sporen hadden verdiend.

Deze impressionistische schets van een deel van de schepenenpopulatie zegt zeker niet alles. Een systematisch en becijferd onderzoek van electoraal-politieke en socio-professionele aspecten kan wel tot een aantal hypothesen leiden.

Electoraal-politieke aspecten

Vernieuwing van het politiek personeel

Alhoewel de Tweede Wereldoorlog en zijn nasleep buiten het bestek van deze bijdrage vallen, kan men niet om de vaststelling heen dat de grootste vernieuwing van de kandidaten plaatsgreep na de twee grote externe crisismomenten die België kende in de eerste helft van deze eeuw: de beide wereldoorlogen. Gezien de bijna even grote turnover in 1946 als in 1921 kan het nieuwe gemeentelijk kiessysteem met vrouwenstemrecht van 1921 niet zonder meer als oorzaak van de lijstvernieuwing worden aanzien. Dat oorlog en bezetting over het land gegaan waren en dat de politieke omstandigheden t.o.v. de vooroorlog niet meer dezelfde bleken, speelde blijkbaar wel een grote rol².

Interessant is wel de vaststelling dat 1946 in feite het hoogtepunt vormt van een na 1926 (opnieuw) beginnende evolutie van stijgende turnover. Het valt op dat een aantal nationale crisismomenten aan de globaal steeds vlugger vernieuwde gemeenteraadsljsten in beide steden voorafgingen (de financiële crisis van 1925-'26, de economische crisis die in 1931-'32 meer en meer doorwoog, de opkomst van uiterst rechts in 1936-'37). Dat stijgende vernieuwingsritme – zij het op een lager niveau – kenmerkte ook de mandatarissen. De partijen die in Antwerpen en Gent het leeuwendeel van het beleid zouden gaan uitstippelen, de Katholieke en de Socialistische, vertrokken na de Eerste Wereldoorlog met een grotendeels (ver)nieuw(d) politiek personeel.

Of die personeelsvernieuwing genoeg was om een nieuw beleid te genereren, is niet vanzelfsprekend. Men vergelijkte het Gentse bestuursakkoord van 1921 met de baanbrekende Vlaams-democratische coalitie-overeenkomst te Antwerpen. Ook de relatief trage maar globaal toch stijgende turnover van de mandatarissen na 1926 belette niet dat – meest opvallend – te Gent het beleid een weinig vernieuwend karakter vertoonde. Toen Antwerpen het in 1932 qua coalitie over een andere boeg gooide, gebeurde dat niet speciaal na een nieuwe trend in de turnover. Ook hier leek eerder de politieke conjunctuur aan de basis van het beleid te liggen dan de vernieuwing van het politiek personeel. Omgekeerd kan de zogenaamde regimecrisis van het interbellum, wat de grootste twee Vlaamse steden betreft, moeilijk herleid worden tot een

2 De invloed van de gezagswisselingsprocessen op de stabiliteit en de sociale samenstelling van de lokale politieke elite 1938-47 in heel Vlaanderen wordt onderzocht door de vakgroep Nieuwste Tijden van de RUG (P. GUNST, «Burgemeesters en raadsleden 1938-47. Verandering en continuïteit van het politiek personeel», in *De gemeenteraadsverkiezingen en hun impact op de Belgische politiek 1890-1970, 16de Internationaal Colloquium Spa 1992, Handelingen, Gemeentekrediet, Historische Uitgaven*, 1994, nr 87.)

• Liberale propaganda tegen de Antwerpse burgemeester Frans Van Cauwelaert in 1926.
(Collectie cwo2gm)

stagnatie in de vernieuwing van het politiek personeel. Of deze vernieuwing ook een verandering qua sociaal profiel inhield, bekijken we verder.

Maar welk beeld vertonen specifiek de schepenen wat de vernieuwing betreft? Het meest opmerkelijke was de totale vernieuwing van de Antwerpse katholieke schepenen in 1921. Maar dat had vooral te maken met het niet deelnemen van de Katholieke partij aan de vorige coalitie en het zeer klein aantal raadsleden dat zij met het oude kiessysteem had behaald. Maar ook de Antwerpse BWP-collegeleden van 1921 waren relatief nieuw: van de drie was er slechts één die vóór de oorlog reeds schepen was³. Te Gent oogde de situatie anders. Van de drie katholieke en

twee liberale schepenen was niemand nieuw in de raad⁴. Van de drie BWP-schepenen waren er twee die vóór 1921 als schepenen of plaatsvervangend schepenen gezeteld hadden. Op niveau van de topfiguren bleek dus in 1921 – anders dan bij de mandatarissen – toch een wellicht significant verschil tussen Antwerpen en Gent. De relatief nieuwe Antwerpse toppolitici die nog geen lokaal verleden met zich meesleepten, kunnen niet anders dan in verband gebracht worden met de originaliteit van het Vlaams-democratische beleidsakkoord dat voor het eerst de grenzen verlegde wat het levensbeschouwelijke en taalconflict betrof.

Tijdens de volgende mandaatsperiodes bleven een aantal bekende gezichten terugkomen. Daarbij valt wel op dat er bij de herintrede van de katholieken in het Antwerpse college na een afwezigheid van 1933 tot 1938, niemand meer zetelde van de generatie van 1921 (terwijl dat bij de wederintrede van de socialisten in het Gentse college na 1938 wél het geval was). Bij de socialistische en liberale Antwerpse collegepartners was er na 1938 toch ook maar één 1921'er over (Huysmans). De Gentse katholieke en liberale schepenen daarentegen waren in 1938 in meerderheid nog wél 1921'ers. De turnover van de Gentse bewindslui lag dus toch gevoelig lager en kan de indruk van minder dynamisme enkel versterken. Opmerkelijk ook dat de economische crisis en haar nasleep in de ene stad niet, en in de andere wel samenviel met een vernieuwing van de lokale top.

³ Huysmans was te Brussel wel als lokaal mandataris actief geweest. De BWP had natuurlijk ook een electorale sprong voorwaarts gemaakt.

⁴ Siffer was al schepen geweest voor 1921, Vandermotte en Vanden Bossche raadslid.

Het verschil qua turnover tussen de Eerste en Tweede Wereldoorlog tenslotte is frappant. Terwijl te Antwerpen in 1947 verschillende vooroorlogse schepenen als schepen en raadslid terugkwamen (behalve bij de liberalen, die trouwens niet meer in het college zaten), was dat te Gent bijna niet het geval⁵. Daar vertrok men dus in 1947 met bijna totaal vernieuwde lokale bewindslui. Het zou in dat verband echter verkeerd zijn de Gentse vernieuwing na de Tweede Wereldoorlog specifiek tegenover de Antwerpse na de Eerste te plaatsen. Zoals wij pas zagen, was er inderdaad te Antwerpen na 1938 heel wat veranderd. Hoe dan ook differentieerde de tussenoorlogse doorstroming van lokale toppolitici te Antwerpen zich van het aanblijven van de Gentse politieke baronnen. Het lijkt zo dat de vernieuwing die te Antwerpen van binnenuit, in "normale" omstandigheden gebeurde, te Gent slechts door externe oorzaken (oorlog en bezetting) in gang werd gezet. Had het oude industriecentrum Gent zo'n schok nodig terwijl in het tertiair-commerciële Antwerpen de turnover op een meer "organische" wijze evolueerde? In elk geval viel de grotere turnover er tevens samen met wisselende coalities, terwijl te Gent dezelfde tripartite bijna heel het interbellum door aan het bewind bleef.

Een ander verklaringselement kan gevormd worden door de divergerende achtergrond van de grote partijen in beide steden: een BWP die te Antwerpen geen coöperatieve beweging als basis had, een Liberale partij die te Gent conservatiever en franskiljonser was, een Katholieke partij die te Antwerpen door haar Vlaamsgezinde reflex de tegenstelling conservatieve franskiljons – christelijke arbeidersbeweging oversteeg. De samenhang van dit alles met de grotere doorstroming van de Antwerpse politieke top lijkt onmiskenbaar.

Carrièreduur van de schepenen

Anders dan vermoed, hadden schepenen geen grotere kans om in de gemeentepolitiek te blijven dan raadsleden. De Antwerpse liberale en katholieke schepenen was een korte carrière beschoren⁶, enkel de socialistische collegeleden vormden hierop een uitzondering. Op het eerste zicht lijkt een verklaring voor de hand te liggen: de duur van

5 Van de 16 vooroorlogse katholieke en socialistische Antwerpse schepenen (zetelende plaatsvervangers inbegrepen) waren er zes overleden en kwamen er acht terug (dus maar twee die "normaal" wegbleven; het ging hem dan nog om de nu nationale figuur Van Cauwelaert en de oude Spyers). Van de 17 vooroorlogse Gentenaars waren er weliswaar 5 gestorven, maar kwamen er slechts twee terug (Anseele als schepen en Storme als raadslid).

6 De liberalen zetelden één of twee mandaatsperiodes (maar behalve in 1932-1946 zaten zij na 1921 nooit meer in het college). Alle katholieken zetelden er twee, behalve Delwaide die vijf keer schepen was (tot aan zijn overlijden in 1978). Van de negen Antwerpse socialistische daarentegen zetelden er (inbegrepen als plaatsvervanger) twee gedurende één mandaatsperiode, één gedurende twee mandaatsperiodes, twee gedurende drie periodes, één gedurende vier periodes (Cools) en drie gedurende vijf periodes (Huysmans, Eekelers, Wilms). Ook te Gent lijken de socialistische beter te scoren, maar toch niet zo goed als te Antwerpen ("maar" twee op acht, Anseele sr. en Cnudde, zetelden het maximum van vier mandaatsperiodes). De Gentse liberalen en katholieken daarentegen scoren beter dan de Antwerpse. Een van de vier liberalen (burgemeester Vander Stegen) zetelt vier keer, telkens één katholiek op acht resp. drie, vier en vijf keer (Vanden Bossche, Boonants resp. Siffer).

Antwerpse gemeenteraadsleden, met burgemeester van Cauwelaert in het midden, bezichtigen de havenwerken, 1926.
(Foto Stadsarchief Antwerpen)

de coalitiedeelname van de partijen. Inderdaad, de BWP/BSP/SP bevolkt tot vandaag mee de Antwerpse stadsmagistraat. Maar te Gent, waar bijna hetzelfde geldt voor de Katholieke Unie/KVV/CVP, krijgt men geen gelijkaardig fenomeen. Daar bleek na 1946 de vooroorlogse generatie katholieke schepenen totaal verdwenen, wat bij de Antwerpse socialisten niet het geval was (Huysmans, Eekelers, Wilms). De Antwerpse socialistische bewindslui leken dus wel bijzonder geschikt om hun functie uit te oefenen: vijf op negen brachten elke twintig jaar en (veel) langer door de collegebanken⁷. Een opmerkelijke continuïteit die samenhang met het proces van machtsverwerving en -behoud binnen de BWP. Die beperkte elite vormde wellicht een element in de moeizame opvolging van de oude generatie in de lokale BSP/SP.

Een interessante vaststelling is overigens dat de langst zetelende raadsleden zeker niet automatisch schepenen zijn. Waar men gewoonlijk aanneemt dat ondervinding, kennis (en connecties) tot opname in de top leiden, schijnt dit in de gemeentepolitiek geen absolute regel te zijn. Dat heeft wellicht ook te maken met het feit dat de gemeentepolitiek geen zaak bleek van professionele politici. Zelfs de meerderheid van de schepenen bleef slechts een of twee keer aan en behield verder een hoofdberoep. Degenen die van de (gemeente)politiek a.h.w. hun broodwinning maakten, waren in de minderheid en grotendeels te vinden bij de socialisten.

Socio-demografische aspecten

Geografische afkomst

De voor de hand liggende hypothese dat de meeste raadsleden en kandidaten geboren werden en opgroeiden in de stad of de directe omgeving van de stad waar zij

⁷ Van de vier overige zouden er nog drie als raadslid zetelen; een was tijdens zijn schepenschap overleden.

opkwamen en eventueel verkozen werden, blijkt correct. Specifiek op niveau van de gemeentelijke top echter één afwijkende constatering: *si nul n'est prophète en son pays on devient facilement prophète à Anvers quand on vient d'ailleurs*⁸. Het is in Antwerpen inderdaad zo dat de twee tussenoorlogse burgemeesters en verschillende schepenen (ver) buiten de metropool geboren werden en er evenmin hun jeugd doorbrachten. Overigens kwamen ze ook niet uit een andere stad⁹. Was dit symbolisch voor de 19de- en begin 20ste-eeuwse inwijking naar Antwerpen die evenzeer uiting was van de expansie van de metropool als ze haar mee bevorderde, een fenomeen waarvan het hoogtepunt te Gent vroeger te situeren viel? Daarbij kan men niet om de vaststelling heen dat het meer vernieuwende Antwerpse gemeentebeleid samenviel met het burgemeesterschap van twee niet-Antwerpenaren: Van Cauwelaert en Huysmans. De mandatarissen van de Liberale partij, in beide steden relatief kleurloos en zeker niet dé beleidsmakers waren daarentegen wel "echte" Gentenaars of Antwerpenaars.

Leeftijd

In het algemeen bleken de veranderingen die de lokale partijen tijdens het interbellum kenmerkten zich voor te doen met een (gedeeltelijk) vernieuwd personeel. Dat personeel werd evenwel niet significant jonger (ook niet in 1921) noch ouder. Opvallend is de hoge leeftijd (meer dan 60) bij de eerste generatie Gentse socialistische schepenen (Lampens, Coppieters en Anseele sr). Dat gebeurde vóór 1921. De Gentse BWP ging dus op lokaal vlak de naoorlog in met een vergrijsd topkader, exponent van de heroïsche strijd voor het levensrecht van het socialisme. Kon daarom het *modus vivendi* dat deze oude generatie al eerder met de bourgeoisie gevonden had overeind blijven? Toevallig of niet was trouwens een van de katholieke mede-onderhandelaars die de Gentse tripartite van 1921 tot stand bracht een generatie- (en klasse-)genoot: de 61-jarige E. Vandermotte, van de Werkliedenbond. Bij de andere Gentse en Antwerpse katholieke en socialistische schepenen van 1921 en de «nieuwe» generatie die na hen kwam, was en er (op één na) nooit meer iemand die als 60-plusser aan zijn eerste schepenschap begon. Overigens waren de socialistische schepenen (op het bovenvermelde trio na) niet de oudsten, wel integendeel. Van de 18 tussenoorlogse BWP-collegeleden begonnen en er inderdaad vijf hun schepencarrière toen ze jonger waren dan 40¹⁰ en acht tussen de 40 en de 49. Bij de 15 katholieken bedroeg dat resp. drie en zes terwijl vier nog tussen 50 en 59 jaar begonnen, het dubbele van de BWP dus. Van de acht liberale schepenen kwam de helft in een college toen ze ouder waren

8 F. DE FRANCE, *La Vie d'Anvers*, Anvers, 1936-38, t. II, p. 304.

9 Vier van de zeven katholieke en drie van de negen socialistische schepenen werden buiten het arrondissement geboren. Naast de burgemeesters waren het o.m. de zwaargewichten Lebon, Melis, Delwaide en Eekelers. Te Gent enkel Siffer en Cnudde.

10 Waarvan zelfs drie te Gent. Is de uiteenlopende leeftijdsstructuur een van de oorzaken van het in de lokale pers opgemerkte generatie-conflict bij de Gentse BWP? Men kan alleen maar vaststellen dat toen bv. Balthazar in 1923 het college vervoegde hij er dertig was, Anseele sr. bijna zeventig...

dan vijftig. Het is duidelijk: de lokale bonzen van de arbeiderspartij behoorden bij hun eerste collegedeelname (behalve de drie Gentse oudstrijders) tot de "jongsten".

Wat de leeftijd betreft spelen dus vooral verschillen tussen partijen¹¹. Vergelijk men de globale cijfers per stad, dan valt inderdaad op dat de leeftijdsbouw van de beginnende schepenen niet zo erg verschilt¹². Het «andere» beleid in Antwerpen had minder te maken met de leeftijd van de topfiguren, alhoewel het opvallend blijft dat de Vlaams-democratische collegeovereenkomst van 1921 er met een minder oude socialistische top tot stand kwam dan het Gentse bestuursakkoord. Meer in het algemeen blijkt evenwel dat de grote vernieuwing van de Antwerpse schepenen niet gepaard ging met een jongere leeftijdsopbouw dan te Gent. De directe invloed van "conjuncturele" politieke elementen op het beleid blijkt dus groter te zijn dan die van structurele zoals bv. leeftijd. Vormden de oude reformistische Gentse socialisten van 1921 daar een uitzondering op? Maar ook de jongere Gentse socialistische elementen groeiden op in een succesvol coöperatief imperium. De waarden van dit imperium en de noodzaak van een zo stabiel mogelijke politieke omgeving, tekenden een Gust Balthazar (geboren in 1893) evengoed als vader Ansele (geboren in 1856).

Geslacht

Ondanks de diepgaande veranderingen na de Eerste Wereldoorlog bleef de vrouwelijke vertegenwoordiging op lokaal vlak bijzonder slecht. Op collegeniveau vertaalde zich dat in de aanwezigheid van één vrouwelijke katholieke schepen te Gent, die overigens niet moest onderdoen voor haar mannelijke collega's en die zich dan ook tijdens het hele interbellum politiek kon handhaven. Zij onderscheidde zich biografisch trouwens weinig van de andere schepenen; wel behoorde ze tot de jongsten en tot degenen die het minste extra-professioneel actief waren. In het algemeen overigens kwamen de vrouwen die doordrongen tot de gemeenteraad haast nooit tussen in de algemene debatten en lieten zich door hun mannelijke collega's opsluiten in de zgn.

11 Ook interne verschillen: vgl. de Katholieke partij te Gent, waar de werkliedenvleugel een andere leeftijdsstructuur vertoonde dan de overige standen. Inderdaad, de oudste én de twee jongste schepenen behoorden tot de Werkliedenbond (Vandermotte, een typische figuur van het negentiende-eeuwse anti-socialistische syndicalisme en Boonants en Goossens, resp. de vertegenwoordiger van het apparaat en het intellectuele element).

12 Te Antwerpen 12 jonger dan 50 en 8 ouder, te Gent 14 jonger dan 50 en 7 ouder.

JULI 1932

NUMMER 2

DE GEMEENTEVERKIEZING

Propagandablads van de
Socialistische Wijkclub
Kasteel Heirnis

Wat doen de katholieke gemeentebesturen voor de arbeiders?

De christen-democraten met behulp der reactionair-katholieke bladen, willen bovenaan op de Gemeentebesturen waar de socialistische invloed een weldoende kracht uitoefent.

Ze willen doen uitschijnen, door valsche cijfers en beweringen, dat daar voor den hopenlozen toestand van de werklonen het minst wordt gedaan.

Schepen Cnudde heeft met strömende bewijzen minister Heymans in de Kamer een kaakslag toegevoerd toen hij bewees dat Gent met haar 23.000 werklonen jaarlijks 10 miljoen aan ondersteuning uitgeeft, wat 9 t.h. van haar totaal begroeting uitmaakt en bijgevolg in verhouding veel meer is dan wat de Staat voor de werklonen doet.

Men gelift nog den tijd van den katholieke leider Woonse, de chef der katholieke partij, toen hij in volle Kamer uitriep: « voor ons katholieken en voor U leden der rechterzijde, bestaat er geen sociaal probleem. »

Ziehier, aan de hand van officiële documenten, de gegevens uit het omringende waar geen socialist in den Gemeenteraad zetelen en de katholieken in de absolute meerderheid zijn, soms met de Frontiers, soms met de Blauwen :

Asper, Baelskens, Botticlers, Buchts-Marie-Lorenz, Busevilde, Deurle, Ercle, Gestrade, Gotthelm, Landscaster, Leochristi, Macheles, Moortsele, Ponsle, Oosterzele, Oost-Liesbe, Oostwinkels, Scheldersode, Slegdinge, St. Mar-

• BWP-propagandablads uit de Gentse volkswijk Heirnis in 1932. (Collectie cwo2gm).

specifiek vrouwelijke probleemgebieden (zorg voor moeder en kind, washuizen...). De zeer magere vertegenwoordiging en de rol van de vrouwen in de gemeenteraden moet hoe dan ook gezien worden tegen de achtergrond van de slechte positie van de vrouw in het algemeen op maatschappelijk vlak in het vooroorlogs België.

Onderwijsniveau

Kon men i.v.m. de drie voorgaande biografische karakteristieken een (min of meer voor de hand liggende) grootste gemene deler vaststellen, dan was dit i.v.m. de scholarisatie niet het geval. Het verschil tussen de relatief hooggeschoolde liberalen en katholieken en de laaggeschoolde socialisten is hier markant¹³. Naar het einde van het interbellum neemt het aantal hooggeschoolden toe, maar het verschil tussen de partijen blijft. Er lijkt dus een verband te bestaan tussen scholarisatie en ideologische differentiaties.

Overigens is er wel eens gesteld dat de scholarisatie een impact heeft op de kwaliteit van het werk van de partijen. Ook verschillen in leeftijd tussen de mandatarissen van de (klein-)burgerlijke partijen en de arbeiderspartijen zou er door worden beïnvloed¹⁴. Deze hypothese kan op het vlak van de lokale politiek niet hard gemaakt worden. Inderdaad moeten de socialistische mandatarissen geenszins onderdoen voor de liberale en de katholieke.

Zou het feit dat de grote arbeiderspartij zich toch ook volledig integreerde in het gemeenteraadswerk, dan niet voor een stuk kunnen samenhangen met de vorming van de raadsleden in de "school van de partij"? Naast de schoolse vorming kon blijkbaar ook informele vorming opgedaan bij het doorlopen van het socialistische partijcurriculum effect hebben op het zich inwerken in de aard van het raadswerk.

Behoorden de socialistische topfiguren, in tegenstelling tot de gewone raadsleden, misschien tot de hooggeschoolden? Dat is niet het geval. Van de 18 socialistische schepenen volgden er slechts vier hoger onderwijs (Huysmans en Spyers te Antwerpen, D'Asseler en Anseele jr. te Gent) waarvan drie dan nog de «oudere» generatie vertegenwoordigden¹⁵. De overigen volgden fifty-fifty lager onderwijs en (een vorm van) middelbaar onderwijs (dus ook beroeps). En dat waren geen tweederangsfiguren. Maar van "intellectualisering" van de plaatselijke top bleek dus geen sprake.

Van de 15 katholieke schepenen volgden er tien (universitair of niet-universitair) hoger onderwijs. Bij deze tien hoorden overigens vier van de zes "werklieden"-verte-

13 Vgl. Ook met de professionele verschillen!

14 M. Duverger schrijft: *Même si l'on estime que l'enseignement secondaire ou supérieur constitue une formation politique insuffisante, il n'en donne pas moins une culture d'ensemble et une technique de l'analyse des faits et de leur exposition – un rhétorique – qui sont très précieuses pour les cadres d'un parti. Faute de les avoir acquises dans leur jeunesse, beaucoup de militants ouvriers sont obligés de les apprendre plus tard, ce qui retarde leur accès aux postes de direction* (Les partis politiques, Paris, A. Colin, 1957, p. 190).

15 De eerste drie kwamen trouwens uit (klein-)burgerlijke, ja liberale milieus en Anseele jr. groeide op toen zijn vader al aardig op weg was een *captain of industry* te worden.

genwoordigers (Boonants en Goossens te Gent; Melis en P.-W. Segers te Antwerpen), die dus op dit vlak niet representatief waren voor hun arbeidersachterban. Bij de liberale schepenen tenslotte is het verschil tussen Gent en Antwerpen opvallend. In de Arteveldestad (waar eerder het grootburgerlijke element de dienst uitmaakte) liepen alle collegeleden hoger onderwijs; in de metropool slechts één van de vier (van de drie anderen waren er trouwens twee duidelijk "slechts" kleinburgers).

Voor al te Gent dus stonden de socialistische schepenen tegenover collegepartners met een hoog onderwijsniveau. Maar ook hier scheen de formele vorming het (politieke) gewicht van die collegepartners t.a.v. dat van de socialistische niet zwaarder te maken. Kortom, als element in de socio-professionele differentiatie van de partijen kan het onderwijsniveau niet over het hoofd gezien worden, maar de specifieke relevantie ervan voor de aard en het niveau van de debatten in de gemeenteraad is niet aanwijsbaar.

Professionele samenstelling en sociale afstamming

Globaal stelt men in beide steden bij de traditionele partijen vast dat enerzijds de socialistische mandatarissen hoofdzakelijk tewerkgesteld zijn in de zuil en dat anderzijds de mandatarissen van de twee (klein-)burgerlijke partijen hoofdzakelijk middenstanders, vrije beroepen en industriëlen tellen. Het element sociaal profiel speelt evenwel nauwelijks een rol in de politieke constellatie. Inderdaad, bij de coalitievorming voor de Antwerpse en Gentse schepencolleges kwamen bijna altijd ofwel tripartites, ofwel socialistisch-katholieke ofwel socialistisch-liberale colleges tot stand. Een «logische» liberaal-katholieke coalitie kwam er in Antwerpen nooit, en in Gent slechts toevallig in het midden van de mandaatsperiode. Kan men hieruit afleiden dat het politieke gewicht van de arbeidersvleugel in de Katholieke partij, ondanks de ondervertegenwoordiging van de arbeiders qua lokaal politiek personeel, toch groot genoeg was om coalities van de zgn. *partis de l'ordre* onmogelijk te maken? Voor Gent lijkt dat correct. Maar ook het feit dat te Antwerpen de Vlaamsgezinde, burgerlijk-democratische Volksbond de echte gangmaker was voor de coalitie met de socialisten, wijst erop dat er niet zomaar een rechtstreeks verband bestaat tussen de professionele samenstelling van het politiek personeel van een partij enerzijds en anderzijds haar programma en zeker coalitievorming en beleid.

Dat het sociaal profiel van de collegeleden niet rechtstreeks evenredig is met het ideologisch profiel blijkt natuurlijk alleen al uit het feit dat bij de Katholieke partij de katholiek-levensbeschouwelijke factor zo op het voorplan stond. Ook bij de liberalen kan worden vastgesteld dat «de solidariteit van de belangen van den burgerstand»¹⁶ geen automatisme vormde: colleges met de socialisten stuitten niet op een njet, en meer zelfs, te Antwerpen vormde men er een tweeledige coalitie mee.

16 «De liberale partij van 1918 tot 1939», in *Honderdjarig bestaan van de Liberale partij (Ambtelijke mededelingen van de Liberale partij*, VI.1946, nr. 12), p. 113.

En de Belgische Werkliedenpartij? De tijd dat de socialisten het op straat wilden uitvechten, was voorbij. Op het niveau van de kandidaten en zeker de raadsleden was er trouwens bijna geen sprake meer van arbeiders maar wel van full-time witte boorden. Het waren de mensen uit de bureaucratie van de beweging die geïntegreerd meedraaiden in het stedelijk beheer. De verkiezingsprogramma's en ook de vele tussenkomsten in de raad getuigden dan weer wel van een anti-kapitalistische geest en proletarische revendicaties. M.b.t. die ogenschijnlijke tegenstelling is de hypothese van de Franse onderzoeker Alfred Wahl niet onzinnig. De standpunten van de socialisten zouden kunnen verklaard worden *par la fidélité aux problèmes du milieu d'origine dont ils ont d'autant mieux pris conscience, qu'ils les ont vécus dans leur prime jeunesse, et qu'ils sont maintenant armés intellectuellement et matériellement pour mieux les exprimer*¹⁷. Inderdaad, niet alleen bleken de meeste socialisten kinderen van arbeiders, maar velen, ook en vooral bij de mandatarissen, waren in het begin van hun carrière zelf nog arbeider. Hoe dan ook werden in de raad de arbeidersbelangen verdedigd door niet-arbeiders. Ook hier dus geen direct, eenduidig verband tussen de socio-professionele samenstelling van een groep en diens politieke lijn. Daar waren de college-

* Gent: affiches voor de gemeenteraadsverkiezingen van 1932.
(Foto Stadsarchief Gent)

17 A. WAHL, «Les députés SFIO de 1924 à 1940», in *Le Mouvement Social*, 1979, n° 106, p. 31.

coalities met burgerlijke elementen een uiting van. Het is duidelijk dat m.b.t. de tussenoorlogse lokale politieke compromissen zowel bij katholieken, liberalen, als socialisten nog andere belangen en motieven speelden dan het louter toebehoren tot een bepaalde sociale groep of klasse.

Zeër in het algemeen kan gesteld worden dat de evolutie in beide grootste Vlaamse steden naar een begin van "verzorgingsstad" gepaard ging met de bevestiging van de markteconomie. Deze transformatie werd bewerkstelligd door een generatie lokaal politiek personeel die duidelijk een opwaartse intergenerationele sociale mobiliteit had gekend (vgl. het zeer hoge aantal arbeiders bij de vaders met het veel lagere bij zonen/dochters en zijn "vervanging" door andere beroepen) en waarbij het fenomeen van de politieke dynastieën praktisch geen rol (meer) speelde.

Past de beleidstop in deze algemene analyse? De 18 BWP-schepenen onderscheidden zich alvast duidelijk van hun collega's. Acht onder hen begonnen hun beroepsloopbaan als arbeider, zes als bediende. Kapitale opmerking: bij hun eerste schepenschap bleken allen (op één na) reeds lang full time werkzaam in de socialistische zuil¹⁸. Past dat in de oude Michelse hypothese m.b.t. *Die Karrieremöglichkeiten in ihr (die Partei) als Ersatz für die versagende Möglichkeit des Erfolges des Lohnarbeiters auf dem Gebiet der Industrie*¹⁹? Het contrast met de twee vrije beroepen (D'Asseler, advocaat²⁰ en Spyers, geneesheer) en de eenzame "industriële" (Coppieters, een van de grootste Belgische ondernemers van openbare werken) was sprekend. De lokale topfiguren die de partij van de arbeidersklasse vertegenwoordigen, waren dus zelf geen arbeiders (meer). Maar het feit dat zij meestal van blauwe(en witte)-boordenproletariaat afstamden en/of er op de koop toe aanvankelijk zelf toe behoorden, zou een verklaring kunnen genoemd worden voor de vaststelling dat de BWP in het interbellum nog geen inter-klassepartij was en op het standpunt stond dat men kent.

Pardoxaal is daarbij de vaststelling dat de socialistische schepenen aan het begin van hun beroepsloopbaan meer als "echte" arbeiders werkten dan hun vaders²¹. Kan men

18 Idem voor Huysmans, die wel als leraar begonnen was. Opvallend daarbij het aantal "dagbladschrijvers": Huysmans, Eekelers en Molter bij *Volksgazet*; Vercammen, Balthazar en Derycke bij *Vooruit*. Het bevestigt de belangrijke rol van de partijpers in het interbellum. – Ook verschillende vakbondsfiguren. Interessant tenslotte dat de Antwerpse ex-arbeiders allen metaalbewerkers waren, terwijl te Gent naast een wever (Cnudde) en een bankwerker (Derycke) twee ervan tot zgn. arbeidersartisticratie behoorden (Vercammen – letterzetter en Lampens – schrijnwerker).

19 R. MICHELS, *Soziologie des Parteiwesens*, Stuttgart, Kröner, 1957, p. X.

20 De juridische raadsman van "Vooruit".

21 Die tellen zeven arbeiders. Een kleine landbouwer werd ook arbeider (de vader van Eekelers). De twee kleine bedienden en de twee tewerkgestelden in de zuil (Gent: Anseele sr. en de vader van Derycke) brengen het aantal kleine loontrekkenden bij de vaders op 12 (althoewel moeilijk gezegd kan worden dat Anseele jr. in een proletarisch milieu opgroeide). Zes vaders zijn helemaal geen arbeiders: drie (kleine) middenstanders (de vaders van Anseele sr., Coppieters en Somers), twee ambtenaren en een met een vrij beroep. De intergenerationele sociale mobiliteit van de top van het lokale socialistische politieke personeel schijnt dus in eerste instantie voor een stuk negatief te zijn en daarna pas opwaarts (bureaucratie van de zuil!) te gaan.

dus veronderstellen dat het engagement in de BWP deels wortelt in een aanvankelijke "proletarisering"? Dit vormt een belangrijke kanttekening bij de hoger aangehaalde hypothese van Wahl dat het milieu van oorsprong de doorslag geeft bij de latere ideologische stellingname. Lijkt het er inderdaad niet op dat ook de eigen aanvankelijke sociale declassering een rol speelt? In elk geval zijn er maar vier van de achttien (toekomstige) socialistische schepenen waarvan het aanvankelijke beroep op een opwaartse intergenerationele mobiliteit wijst. Acht blijven op hetzelfde niveau als hun vaders; zes zitten eronder (vooral te Gent!). Wanneer ze dan schepenen zijn, blijken ze daarentegen bijna allemaal «hoger» te scoren in de sociale stratificatie dan hun vaders. Maar vooral de Gentenaars kwamen van erg ver. Een verklaringselement voor hun compromisbereidheid?

Er werd al gesteld dat er geen direct, geprivilegieerd verband kan gelegd worden tussen de socio-professionele samenstelling van het politieke personeel van een partij en haar programma, coalitievorming en beleid. Dat een bepaald soort "middenkader" de eisen van de arbeidersbeweging in de raad verwoordde, bevestigt dat. M.n. de coalitievormingen wijzen in dezelfde richting. De socialistische top die socio-professioneel voor een groot stuk op dezelfde leest geschoeid bleef, timmerde tijdens het interbellum immers aan de meest uiteenlopende collegeformules: met de katholieken, met de liberalen en in een tripartite (en ook nog even in de oppositie).

Ook aan katholieke kant geen directe verbanden. Te Antwerpen, waar de samenwerking met de socialisten op bepaalde momenten toch vrij hartelijk was en "radicaal", bleek geen enkele schepenen van arbeidersafkomst of zelf (ex-)arbeider, zelfs niet bij de "werklieden"-vertegenwoordigers²². De actieve samenwerking met de socialisten, m.n. tijdens het Vlaams-democratisch college, werd verpersoonlijkt door collegeleden die socio-professioneel bourgeois of kleinburgers zouden kunnen genoemd worden²³. Te Gent waar de onderlinge verstandhouding tussen de katholieke en socialistische schepenen minder goed was, zag men precies wel verschillende schepenen die het socialistische profiel benaderden. De arbeiders Vandermotte en De Munnynck en de ondergeschikte bediende Boonants²⁴ bleken bij hun collegedeelname full-time werkzaam in de Werkliedenbond of de krant *Het Volk*. Hetzelfde beroepsparcours dus als bij de socialisten, maar een dat bij de Antwerpse katholieken onbestaande was. Waar langs de andere kant de katholieke Antwerpse (klein)-burgerlijke elementen naar een grotere democratisering en vervaamsing streefden, was dat met de Gentse (klein)-

22 Melis was onderwijzer, werd schoolhoofd en was de zoon van een wildverkoper; Segers was bediende, secretaris van het ACW en zoon van een meester-schilder.

23 Van Cauwelaert, Lebon en Delwaide (Volksbond) waren advocaten, Junes (Middenstand) een kunstsmid; Van Put (Grondwettelijke Vereniging) grootkoopman, beheerder en rentenier. Ze waren resp. de zonen van een zelfstandig landbouwer, een bakker, een notaris, een zilversmid en een grootkoopman. M.a.w. vier middenstanders op zeven vaders. Merkwaardig dat enkel de middenstandsvertegenwoordiger en die van de Grondwettelijke Vereniging geen positieve intergenerationele sociale mobiliteit vertonen.

24 Zij was gouvernante, dus huispersoneel, hier ondergebracht in de categorie bedienden.

burgers niet het geval. Men noteerde daar vrije beroepen, een industrieel en een middenstander²⁵. Maar noch de oude cultuurflamingant Siffer, noch "steenens bisschop" Vanden Bossche, baron Adrien Casier of de man van het Algemeen Verbond van Eigenaars Storme beantwoordden aan het progressieve Antwerpse politieke profiel. Nochtans kan zeker niet beweerd worden dat de Gentse katholieke schepenen van een hogere sociale afkomst waren²⁶ dan de Antwerpenaars.

Dat bevestigt nogmaals dat de professionele samenstelling van de schepenenpopulatie (en van hun vaders) niet alleen, en niet direct een verklaring kan geven voor de coalitievorming en het beleid van een partij. Dat betekent niet dat er geen mogelijke verbanden zijn. Het voorbeeld van de Liberale partij lijkt dat in zekere mate te bevestigen. Te Gent waar ondanks (of dankzij) de afscheuring van het vooruitstrevende "Help U Zelve" de Liberale partij conservatiever ingesteld was dan te Antwerpen²⁷, bleek de professionele samenstelling van de schepenen ook anders dan in de metropool. Men telde er een industrieel, een (hoge)bediende en een schepen met een vrij beroep die beiden in de loop van hun carrière ook in de categorie industriële terechtkwamen en tenslotte een ambtenaar (magistraat) die later een vrij beroep ging uitoefenen²⁸. Te Antwerpen daarentegen noteerde men twee bedienden (waarvan er één middenstander werd), een "industrieel" en een vrij beroep²⁹. Alhoewel het maar om twee keer vier personen gaat, merkt men toch duidelijk een verschil dat misschien mee aan de basis ligt van het meer "populistische" karakter van de Antwerpse Liberale partij (vgl. ook met het daar veel lagere onderwijsniveau). Anderzijds is het natuurlijk zo dat het meer democratische element in het Antwerpse politieke liberalisme reeds vóór 1914 een historische traditie kende (Jan Van Rijswijk e.a.).

Promotiekanaal: nevenfuncties, functies in de partij, voorafgaandelijke politieke ondervinding

Het chronologisch onderzoek van de nevenfuncties in het algemeen bevestigde niet helemaal de hypothese van een "verplicht" curriculum vooraleer een mandaat in de wacht te kunnen slepen. De nevenfuncties van het "echte" politieke personeel (de mandatarissen) kunnen weliswaar in termen van cumulatie (gelijktijdig uitoefenen

25 Siffer was boekhandelaar, later drukker-uitgever; Vanden Bossche en Storme beiden advocaat en hoogleraar; Casier industrieel in de textielsector.

26 Ze waren de zoons van resp. een kleinhandelaar, een bediende, nog een bediende en een industrieel.

27 Niet onmiddellijk na de eerste wereldoorlog, toen te Antwerpen de invloed van figuren als Louis Strauss minstens even groot was als die van een meer vooruitstrevende Louis Franck. Tot 1933 zaten er trouwens geen liberalen in het Antwerps college.

28 Vander Stegen, ingenieur bij de Ateliers Vande Kerckhove S.A., werd er later afgevaardigd-beheerder en voorzitter van; Carpentier *ingénieur-conseil* en later voorzitter en afgevaardigd-beheerder van de Société de Chauffage et Electricité Vincent; De Saegher stapte over van de magistratuur (substituut-generaal) naar de advocatuur.

29 Achtereenvolgens "rekenplichtige" Verrept, Somers die in de schrijnwerkerszaak van zijn vader werkte en daarna aannemer werd, scheepsmakelaar Sasse en advocaat Baelde.

van het mandaat en één of verschillende nevenfuncties) gesteld worden, minder wellicht in termen van promotiekanalen (nevenfunctie vóór het mandaat). Het belang van de gelijktijdigheid, van de "cumulatie" is overigens niet te onderschatten. De activiteiten in de beheerraden van de gemengde intercommunales bv. hebben bijgedragen tot de verdere integratie van de socialistische raadsleden in het burgerlijk-kapitalistisch systeem³⁰.

Naast een grote deelname van kandidaten en raadsleden van de drie grote partijen aan het «gewone» verenigingsleven en het lidmaatschap van allerhande – belangrijke en minder belangrijke – comités en commissies, bleek elke partij ook enkele groepen kandidaten met heel specifieke nevenfuncties te herbergen. Het is dan ook niet moeilijk de speciale interesses van verschillende raadsleden daarmee in verband te brengen.

Het valt te betwijfelen of het verwerven van nevenfuncties als springplank naar een mandaat echt een strategie was. Wellicht hangt dat samen met het feit dat vele kandidaten ook niet de bedoeling hadden een carrière in de (gemeente)politiek te maken. Evenmin bekleedde een meerderheid van de raadsleden een functie in het partijapparaat voor zijn kandidatuurstelling. Is dat dikwijls ontbreken van door de wol geleverde partijmilitanten in de gemeenteraad een van de oorzaken van de lage activiteitsgraad van vele raadsleden? Opvallend is wel dat een meerderheid van de raadsleden naast het deelnemen aan verkiezingen toch een of andere vorm van voorafgaandelijke (semi-)politieke ondervinding had. Een zekere vorm van politieke socialisatie leek hoe dan ook noodzakelijk. Dat kan de indruk niet wegnemen dat een aantal gemeenteraadsleden en zeker kandidaten tijdens het interbellum eerder als «toevallige» deelnemers aan het machtsverwervingsproces moeten bestempeld worden en niet als "professionele" politici.

Is dat met de schepenen ook het geval³¹? Elke schepen vervulde gemiddeld minstens drie soorten (zie verder) nevenfuncties, de liberalen zelfs minstens vier (cijfer nog het meest benaderd door de Gentse socialisten). De katholieken doen het op dat vlak het minst goed. Bekijkt men elk individu afzonderlijk, dan blijkt dat de meeste schepenen (30 op de 41) elk drie à vier soorten nevenfuncties hadden. Zes schepenen doen het (nog) beter: de Antwerpse liberaal Sasse (zes soorten nevenfuncties)³² en de Gentse katholiek Siffer, de Gentse liberalen Carpentier en Story en de Gentse socialisten

30 Zie ook E. WITTE & J. CRAEYBECKX, *Politieke Geschiedenis van België*, Antwerpen, Standaard, 1981, p. 178.

31 Het kan op het eerste gezicht verbazing wekken dat de socialisten relatief het minst "goed" scoren m.b.t. de cumul van een partijfunctie met een gemeenteraadsmandaat. Was er in hun gecentraliseerde partijapparaat minder plaats voor of vraag naar mensen, dan in de lossere liberale en katholieke partijorganisatie met haar politieke deelgroepen?

32 Hij zetelde in een of meerdere beheerraden, scheidsraden, commissies, belangengroepen en socio-culturele verenigingen en was vrijmetselaar.

Coppieters en Cnudde (allen vijf soorten nevenfuncties). Het minst goed doen het de Gentse katholiek Goossens (één nevenfunctie), een ander Gentse katholiek, Vanden Bossche, de twee Antwerpse katholieken Melis en Delwaide en de Gentse socialist Anseele jr. (allen twee soorten nevenfuncties)³³.

Dit geeft een mooi beeld van het netwerk van connecties van de collegeleden. De vraag is natuurlijk of ze die weg ook al bewandelden vóór hun schepenschap, m.a.w. of het eventueel om promotiekanalen naar de top ging. Welnu, er blijkt dat 13 van de 15 katholieke, alle liberale en 13 van de 18 socialistische schepenen minstens de helft van hun nevenfuncties reeds vóór hun eerste schepenschap vervulden. De meerderheid daarvan, vooral te Antwerpen, heeft overigens duidelijk van zijn schepenfunctie gebruik gemaakt om de extra-professionele activiteit nog op te voeren³⁴. Inderdaad, enkel in de Gentse (klein-)burgerlijke partijen bleken de meeste schepenen (zelfs alle liberale) al hun nevenfuncties reeds te vervullen vóór het eerste schepenschap. Toch zijn vier van de negen Gentse socialisten ook in dat geval. Opmerkelijk dus de "goede" Gentse score. Vormt dit een aanwijzing dat zij, met een voleindigde sociaal-maatschappelijke inplanting, het minder moesten waarmaken dan de meeste Antwerpse schepenen? Is dat een van de verklaringselementen voor het minder vernieuwend karakter van het Gentse college?

Deze vaststellingen vertellen uiteraard weinig i.v.m. de aard van de nevenfuncties die de schepenen vóór hun eerste collegemandaat vervulden (en die dus eventueel hun promotie bevorderden). Functies in allerhande socio-culturele verenigingen leken verplicht in alle partijen. Maar deze nummer één van de nevenfuncties had dikwijls weinig te maken met de politiek, ook al behoorden verschillende van die verenigingen tot een van de levensbeschouwelijke zuilen. Dat is ook het geval met het zetelen in allerhande comités en commissies, wat in alle partijen de tweede grote activiteitenpool uitmaakte (behalve bij de katholieke waar deze pas op de derde plaats komt). Het is dus blijkbaar wel hoofdzakelijk via deze meestal vrij "neutrale" weg dat de (toekomstige) schepenen – althans kwantitatief – aan een sociaal-maatschappelijk netwerk bouwden.

De toekomstige schepenen bewandelden ook een derde specifieke weg verschillend in aard naargelang de partij. Zo was de helft van de katholieke schepenen voorafgaand aan zijn collegelidmaatschap actief in de belangengroepen, die voor een deel neutraal waren, maar meestal van ver of van dichtbij tot de zuil behoorden³⁵. Zo zetelden bijna

33 De vijf schepenen die hier niet zo goed scoren, zijn of vrij jong of erg eenzijdig in hun nevenfuncties (Vanden Bossche in het wereldje van juristen en Melis in dat van het onderwijs).

34 Uiteraard zijn er ook de eigenlijke erefuncties die elke schepen automatisch in hoofde van zijn ambt uitoefent.

35 Christelijke Sociale Vrouwengilden, Algemeen Komitee ter verdediging der belangen der Burgerij, Algemeen Verbond van Eigenaars, Bond der Kroostrijke gezinnen, Boerengilde, Gouwverbond der christene onderwijzers, Katholiek Vlaamsch Burgersverbond enz.

alle liberale schepenen vóór hun collegemandaat in beheerraden van privé-firma's³⁶. Zo zetelden bijna de helft van de BWP-collegeleden (meer te Gent dan te Antwerpen)³⁷ in beheerraden van de socialistische N.V.'s³⁸. Opmerkelijk overigens dat vooral de liberalen vóór hun collegemandaat actief bleken³⁹.

Hoe dan ook is het onbetwistbaar dat de (toekomstige) schepenen via hun nevenfuncties goed ingebed waren in de zgn. georganiseerde samenlevingsvormen. Zij bezaten blijkbaar bepaalde maatschappelijke vaardigheden. Dát criterium, criteria als macht, prestige en aantrekkelijkheid bij de kiezers (ook voortvloeiende uit het netwerk van connecties) en het aspect "vertegenwoordiging" van groepsbelangen speelde blijkbaar een rol bij de voorselectie van de schepenen binnen de partijen. Het betreft een aantal elementen die bij vele kandidaat-gemeenteraadsleden in het algemeen niet werden aangetroffen. Een en ander loopt op de koop toe parallel met de grote participatie van de (latere) schepenen aan de werking van hun partij vóór hun eerste collegemandaat. Minstens drie vierde onder hen verkeerde in dit geval (behalve bij de Antwerpse liberalen)⁴⁰. Ze bleken er bijna allemaal een leidende rol in te spelen (minder voor de Antwerpse socialisten).

Er kan dus gesteld worden dat er in hoofde van de topfiguren van de gemeentepolitiek wel degelijk een belangenverstrengeling bestond waarbij de liberalen – die er steeds zo vlug bij waren om socialisten en christen-democraten ervan te beschuldigen "geïnteresseerde" politiek te bedrijven – nu precies de kroon spanden. Dat laatste kan mee verklaren waarom zij te Gent steeds, en in Antwerpen toch ook tijdens twee van de vier mandaatsperiodes, betrokken werden bij de machtsuitoefening ondanks hun eerder magere verkiezingsuitslagen.

• Burgemeester Huysmans en schepenen Eekelers, twee socialisten in slippas, ontvangen Leopold III aan de ingang van de Antwerpse Beurs, 1938.
(Foto cwo2gm)

36 Voor zover te achterhalen speelden anderzijds drie van de vier Gentse liberalen voor hun mandaat een rol in de vrijmetselarij. Bij de Gentse socialisten slechts twee op negen (Coppieters en D'Asseler, twee "burgerlijke" figuren). Tijdens de uitoefening van hun schepenfunctie kwam daar naast voornoemden nog een Gents socialist bij (Balthazar) en verder twee van de vier Antwerpse liberalen en één Antwerpse socialist (Huysmans). Er leek dus tijdens het interbellum geen sprake van overlapping tussen de lokale socialistische top en de loges.

37 Te Antwerpen meer via vakbonden, mutualiteiten enz.

38 Om het verschil met andere nevenfuncties duidelijk te maken, werden voornoemde functies bij de "echte" beheerraden ingedeeld.

39 Gemiddeld 3,7 "voorafgaandelijke" nevenfuncties tegen 2,4 voor de BWP'ers en 2,2 voor de katholieken.

40 Twee van de vier. Onder hen de succesvolle scheepsmakelaar Eric Sasse wiens interesse volkomen in de havensector lag, maar die op de lijst geparachuteerd werd om het getaande liberale prestige op te krikken.

Die magere resultaten beletten niet dat de liberalen het ook op het vlak van cumulatie met parlementaire mandaten niet slecht deden. Op het niveau van de schepenen waren vooral de socialisten reeds vóór of tijdens hun mandaat ook parlamentslid. Opmerkelijk is wel dat drie op vier van de Gentse liberale schepenen ook in dat geval waren. Als beroepspolitici zeggen de namen Vander Stegen, Carpentier en De Saegher echter niet veel. De BWP'ers Anseele, Balthazar, Huysmans, Eekelers e.a. waren wel echte politieke "dieren". Hoe dan ook schenen de Gentse katholieke schepenen het minst voeling te hebben met de nationale politiek: alleen de oude Siffer (één op acht) was volksvertegenwoordiger. Wel werden drie van de zeven Antwerpse katholieke schepenen (Lebon, Van Cauwelaert, Delwaide) vóór of tijdens hun schepenschap parlamentslid (en één, P.-W. Segers, nadien) maar dat bleef een slechte score t.o.v. de Genste én Antwerpse socialisten waar 11 van de 18 schepenen vóór of tijdens hun lokaal mandaat parlementair bleken (en nog twee het werden)⁴¹.

Is de term "machtsconcentratie" hier van toepassing? In elk geval kan het een indicator zijn voor de «nationalisering» – van socialistische zijde althans – van de gemeentepolitiek. En dat de Antwerpse en Gentse politiek inderdaad stevig ingebed lag in de nationale context staat vast. Maar het zou niet correct zijn te beweren dat de greep van de nationale politici in het algemeen op dit stuk van het gemeentepolitieke leven doorslaggevend was geworden.

III. Regimecrisis en lokaal politiek personeel

Coalitievorming en middenelite

Kunnen nu uit deze analyse van het sociaal profiel van de top van het lokale politieke personeel te Antwerpen en te Gent elementen gepuurd worden om tot een beter begrip te komen van de regimecrisis op lokaal vlak? Op basis van de acht tussenoorlogse coalitievormingen in Antwerpen en Gent is het mogelijk tot een eerste conclusie te komen. De klassieke "formele" coalitietheorieën, gaan eigenlijk niet op voor de collegevormingen. Die theorieën gaan er o.a. van uit dat de partijen homogene entiteiten zijn, dat zij hoe dan ook portefeuilles willen bemachtigen en/of hun beleidsdoelstellingen verwezenlijken en dat er een aantal voorafgegeven en vaste opbrengsten aan de coalitiedeelname verbonden zijn. Gegeven die vóóronderstellingen, baseren de formele coalitietheorieën zich dan op elementen die van kwantitatieve aard zijn of gekwantificeerd kunnen worden m.b.t. de omvang van de coalitie en de programmatische afstand tussen de partners. In het jargon wordt terzake verwezen naar enerzijds *minimal winning*, *minimal number of parties* en *minimal weight*. Dit komt er op neer dat een coalitie het kleinste aantal partijen zal tellen dat voldoende is om een absolute meerderheid te halen, zodat ook de baten voor elk gemaximaliseerd

41 Eigenaardig is dat slechts twee van de negen Antwerpse BWP'ers na hun schepenmandaat parlementair bleven/werden (Huysmans en Molter), terwijl dat te Gent voor vier van de negen het geval was (de twee Anseele's, Vercammen en Balthazar).

zullen worden. Anderzijds is er de *minimal policy range*: de partijen zoeken naar partners die qua programma zo weinig mogelijk van hen verschillen. Kortom, de partijen – die rationeel handelen – zullen kiezen voor «minimale» coalities⁴².

De hier bestudeerde gevallen bevestigen die formele theorieën niet. Terwijl Katholieke en Liberale partij toch meer met mekaar gemeen hadden dan met de BWP, kwam er nooit een katholiek-liberale *minimal policy range* - coalitie tot stand. En met de theorie van de minimale omvang van de coalitie is het al niet veel beter gesteld: in vijf van de acht gevallen kwam inderdaad een tripartite tot stand, alhoewel dat niet nodig was om een meerderheid te halen.

Het zou dus goed zijn om lokale coalitievormingen niet meer formeel te benaderen, maar aan de hand van wat men een "multidimensioneel perspectief" van partijsystemen is gaan noemen. Dat perspectief steunt op een aantal vaststellingen die bevestigd worden door het onderzoek waarop deze bijdrage berust. De partijen zijn bv. geen monolitische entiteiten. Er bestaan informele derterminanten bij de vorming van coalities. Coalitievorming en coalities vormen een proces dat men in een ruimer kader dan enkel het institutionele moet zien. Coalitievorming en -politiek tenslotte is een "rommelig" gegeven waar rationeel handelen dikwijls zoek is.

Om al die redenen kan een louter formele benadering dus niet veel of niet alleen licht werpen op de coalitievorming. Een multidimensionele theorie waarin aandacht besteed wordt aan historische en socio-politieke factoren is een meer vruchtbare weg. Een van de aanzetten voor zo'n specifieke theorie over de lokale coalitievorming en m.n. enkele constatering over de zgn. discongruente coalitievorming – d.w.z. die de nationale regerings- of oppositie-formule niet herneemt – lijken in elk geval ook van toepassing op het hier behandelde onderwerp. Zo meent de socioloog Pijnenburg dat de dikwijls discongruente lokale coalities niet (of niet alleen) tot stand komen omdat er beperkende en dwingende plaatselijke omstandigheden zouden zijn, maar omdat er zich «op het lokale echelon van het politieke systeem mogelijk een midden-elite profileert die over een heel eigen, authentieke manoeuvreerruimte en bewegingsvrijheid beschikt»⁴³ en die voluntaristisch te werk gaat. De Vlaams-democratische coalitie te Antwerpen tussen 1921 en 1932 zou dan een voorbeeld bij uitstek kunnen zijn om dat te bevestigen.

Deze hypothese vormt m.i. ook een verklaring voor de minder diepe regimecrisis op lokaal niveau (wij komen daar nog op terug). Een aantal factoren wijzen inderdaad op een minder diepe crisis in beide grote Vlaamse steden. Niet-traditionele partijen kwamen op electoraal vlak nooit aan meer dan een goede 10% van de gemeenteraadszetels (en dat cijfer was dan nog eenmalig), terwijl met name het "succes" van uiterst rechts zéér beperkt bleef. Uitzondering hierop vormde het onverwachte suc-

42 Vgl. o.a. K. DESCHOUWER, «Coalitievorming op gemeentelijk vlak», in *De gemeenteraadsverkiezingen en hun impact op de Belgische politiek...* (zie noot 2).

43 B. PIJNENBURG, «Locale coalitievorming in België», in *Tijdschrift voor Sociologie*, 1988, IX, p. 253.

ces van de lijst van de vriendelijke fantast Frenssen te Antwerpen in 1938. Maar dit succes bleek niet duurzaam en tastte het socialistische en katholieke electoraat niet echt aan.

Het taalprobleem bleek zijn scherpe kanten verloren te hebben: te Antwerpen door een «Vlaamse» oplossing, te Gent als gevolg van een vrij grote onverschilligheid t.o.v. dit op nationaal vlak zo acute probleem. Ook de levensbeschouwelijke breuklijn en m.n. het schoolprobleem leek met het schoolakkoord in Antwerpen en halve schoolakkoord in Gent meer gepacificeerd (uitgezonderd tijdens de zes jaar katholieke oppositie in de metropool). Op sociaal vlak kwam het vrij zelden tot «Waalse» toestanden. M.b.t. de «nieuwe» clivage tenslotte – die tussen de burger en de politiek – bleek het misbaar dat de rechterzijde (en de Belgicistische met het fascisme flirtende franskiljons in het bijzonder) daarover maakte, in beide steden veel minder luid te klinken dan op landelijk niveau.

Een aantal conflicten leken dus beter beheersbaar dan op nationaal vlak, terwijl m.n. de legitimiteit van het lokale politieke gezag vrij zelden in vraag werd gesteld. Dat bleek nog eens tijdens en zelfs na de wonderlijke zomer van 1940, toen na de evacuatie-avonturen de vooroorlogse schepencolleges (minus de burgemeesters) opnieuw aan het werk konden.

Lokale conflictbeheersing

Welke hypothesen kunnen in dit verband geformuleerd worden? Het stedelijk gebeuren speelde zich vanzelfsprekend op een kleinere schaal af dan het nationale. De gemeenteraden vervulden op institutioneel vlak een andere rol dan het parlement en moesten (mochten) zich niet bekommeren om de «grote» politieke beslissingen. M.a.w. de klassieke clivages waren automatisch minder prominent aanwezig op gemeentelijk vlak.

Maar er spelen ook een aantal andere factoren. Een zeer belangrijke, zoniet de belangrijkste, is dat de burgerij in beide steden reeds vóór 1914 onder druk van de omstandigheden ervoor had gekozen om de arbeidersbeweging bij het plaatselijke beleid te betrekken. In het bijzonder de deelname van de socialisten, maar ook van de democratische katholieken (van wie het relatief gewicht binnen de Katholieke partij groter was in beide steden dan op nationaal vlak) aan de lokale machtsuitoefening tijdens het interbellum maakte de *decision-making* realistischer en bevorderde de integratie van alle lagen van de bevolking. Het compromis was voor de ene noch voor de andere kant iets nieuws. Het was in deze context dat de (natuurlijk nog steeds relatieve) welzijns- en verzorgingsrol van beide steden was tot stand gekomen, dat hele en gedeeltelijke "gelijkstellingen" van beide lokale schoolnetten waren bereikt, dat plaatselijke taalregelingen werden uitgewerkt die – alhoewel verschillend te Antwerpen en te Gent – weinig werden aangevochten. Kortom, het beleid in beide steden sloot relatief goed aan bij een aantal maatschappelijke evoluties na de "grote oorlog".

Dat de spelregels van de politieke conflictbeheersing werkzamer leken op lokaal dan op nationaal vlak en dus de "regimecrisis" minder opvallend was, had wellicht ook te maken – en hier blijkt het belang van dit onderzoek – met de aard van het lokale politieke personeel. Vastgesteld kon worden dat vernieuwing van kandidaten en raadsleden tijdens het interbellum steeds toenam. Met de schepenen bleek dat minder het geval, maar opvallend was toch een grotere doorstroming te Antwerpen dan te Gent. Het grootste aantal "nieuwe" kandidaten en raadsleden kreeg men overigens na de Eerste en in mindere mate na de Tweede Wereldoorlog, althans wat de socialisten en de katholieken betrof. Bij de liberalen vormde de Tweede Wereldoorlog de grootste cesuur.

Die vaststellingen qua vernieuwing geven natuurlijk geen antwoord op de vraag of die tevens gepaard ging met een significante wijziging in de sociale samenstelling, een sociale «democratisering» van de gemeenteraad t.o.v. de toestand vóór 1914. Zowel te Antwerpen als te Gent vertrok men na 1921 met een gemeenteraad die voor meer dan de helft bestond uit vrije beroepen en figuren met een functie in een van de diverse apparaten van de zuil waartoe ze behoorden. Ook nog vrij goed vertegenwoordigd waren in Antwerpen leidende figuren uit handel en nijverheid, in Gent middenstanders. Vóór 1914 – d.w.z. in de gemeenteraad van 1911 – bleek de spreiding over de verschillende socio-professionele categorieën in beide steden evenwichtiger, maar toch speelden de vrije beroepen al een preponderante rol (terwijl middenstanders en de top uit de privé hen onmiddellijk volgden). Maar ook na 1921 was er nog een evolutie. Te Gent kwamen de mandatarissen werkzaam in het partijapparaat in 1938 nóg meer op de voorgrond (bijna de helft van de raadsleden) terwijl de vrije beroepen hun positie behielden. Die «eenzijdige» evolutie greep te Antwerpen niet plaats: daar bleek de lichte mandatarissen van 1938 (met telkens een vijfde bedienden, apparatsjiks en leidende figuren uit de privé) op socio-professioneel vlak opnieuw sterk te lijken op de evenwichtige verdeling van vóór de Eerste Wereldoorlog. Hoe dan ook kan hier moeilijk van cesuren of breuken gesproken worden vergeleken met de toestand vóór 1914.

Sloot het sociaal profiel van de mandatarissen en schepenen van de drie grote partijen hierbij aan? Een voor de hand liggend gegeven is dat de meerderheid ervan mannen waren tussen 35 en 60 jaar en geboren in de respectievelijke steden, alhoewel daarop de nodige uitzonderingen bestonden vooral in hoofde van de schepenen. Daar houden trouwens de algemene gelijkenissen op. Kijkt men inderdaad naar de sociale afkomst van de mandatarissen en schepenen, dan blijkt dat de katholieken meestal uit een middenstanders- en ook (vooral te Gent) een arbeidersmilieu kwamen. Bij de Antwerpse liberalen betrof het eveneens een middenstanders- (en bedienden) milieu, bij de Gentse liberalen daarentegen een milieu van leidinggevende figuren uit industrie en handel en... van arbeiders. Langs de andere kant kreeg men de socialisten, bijna allen met een vader-arbeider.

Qua scholarisatie een zelfde soort opdeling: terwijl in beide steden de meeste katholieke en liberale raadsleden middelbaar en zelfs hoger onderwijs hadden genoten,

beperkte zich dat bij de socialisten tot het lager onderwijs. Tenslotte een even grote differentiëring tussen de BWP en de twee andere partijen wat het beroep van de mandatarissen en schepenen betrof. De katholieken bleken vooral een vrij beroep uit te oefenen, middenstanders te zijn, en te Antwerpen ook leidinggevende figuren in handel en industrie te tellen. De liberalen oefenden eveneens een vrij beroep uit, of waren – in mindere mate te Antwerpen – middenstanders en te Antwerpen ook leidinggevende figuren in handel en nijverheid. De BWP'ers daarentegen bleken een functie uit te oefenen binnen de socialistische zuil.

De zonet opgesomde socio-professionele kenmerken waren tussen 1921 en 1938 wel onderhevig aan een aantal evoluties, maar hier werden precies de recurrente karakteristieken benadrukt.

Regimecrisis, compromis en middenelite

Ondanks de scheidingslijnen tussen de partijen en ondanks de verschillen in sociale achtergrond van het politieke personeel van die partijen, waren compromissen en een consensus over de basisprincipes van de lokale machtsuitoefening tijdens het interbellum mogelijk. Er behoeft – zoals politologen dat zo fraai zeggen – blijkbaar «geen een-duidige correspondentie te bestaan tussen de sociaal-structurele positie van iemand en diens waarden- en belangenoriëntatie»⁴⁴. Samen met de socio-professionele kenmerken van de mandatarissen werd hun concrete politieke positie immers mee bepaald door hun gemeenschappelijke belangen als politieke "klasse", door de ideologische factor (vrijzinnige, christelijke, Vlaamse... overtuiging) en het psychologisch element (de dynamiserende rol van bepaalde leidende figuren). Deze waarden, normen en attitudes entten zich op historische onderbouw en socio-economische structuren van de stedelijke entiteit. Alleen door deze variabelen (die uiteraard niet altijd een even groot gewicht hebben) in rekening te brengen kunnen de divergente coalitievormingen in beide steden worden verklaard tussen partijen met een vergelijkbare socio-professionele structuur van het politieke personeel.

In het kader van dezelfde variabelen is de betekenis van de middenlaag of middenelite, de mandatarissen en schepenen als groep, niet te onderschatten. Even belangrijk is de vaststelling dat de grote personele vernieuwing van het politiek personeel na 1918 geen verjonging bracht en evenmin op socio-professioneel vlak een echte cesuur kan genoemd worden. Het is een bevestiging van het feit dat er in Antwerpen en Gent al vóór 1914 een aantal evoluties in democratische richting op gang waren gekomen. In kleine steden en plattelandsgemeenten was dat wellicht niet het geval. Was de personele vernieuwing er na 1918 ook minder groot? Zat daar dus de crisis⁴⁵?

44 A.J.A. FELLING, *Lokale macht en netwerken. Een methodologische terreinverkenning*, Alphen/Brussel, Samson, 1974, p. 148.

45 Op dit terrein verwijzen we ook naar het lopend onderzoek van de vakgroep Nieuwste Tijden van de RUG en m.n. P. Gunst en B. De Wever.

Anderzijds verdwenen de (niet adellijke) bourgeois die vóór 1914 een grote rol speelden in beide gemeenteraden in 1921 helemaal niet. Met de zo gevreesde democratisering na de Eerste Wereldoorlog viel het dus op dit vlak nogal mee. Ook nadien vertoonden m.n. de biografische kenmerken van het lokale politieke personeel wel evoluties maar geen bruuske veranderingen. Met name de economische crisis ging niet gepaard met cesuren of breuken m.b.t. de sociale variabelen van de mandatarissen en schepenen. Anders dan bij veel parlementairen en ministers bleef het bij hen ook meestal om niet-professionele politici gaan.

Het bestaan van voornoemde middenlaag – waarin de BWP-politici geïntegreerd waren geraakt – én de continuïteit van het lokale politieke personeel speelde wellicht een grote rol bij de heersende pragmatische aanpak. Dit pragmatisme hief het politiek debat en de ideologische verschillen niet op, maar zorgde wel voor een grote principiële consensus omtrent de inrichting van de lokale politieke instellingen tijdens het interbellum. Daardoor werd de legitimiteit van het college en de gemeenteraad minder in vraag gesteld dan die van de nationale assemblée. Onze conclusie moet dus luiden dat het beeld van de veralgemeende regimecrisis, althans op lokaal vlak in beide grootste Vlaamse steden, moet bijgesteld worden. Verder prosopografisch onderzoek voor andere gemeenten lijkt ons wenselijk.

* DIRK MARTIN (°Antwerpen, 1951) studeerde geschiedenis aan de VUB en promoveerde in 1990 op een studie over lokaal politiek personeel tijdens het interbellum. Werkleider-archivaris bij het NCWOII. Publiceerde m.b.t. het interbellum, de bezetting en de onmiddellijke naoorlog, in het bijzonder over Vlaamse lokale geschiedenis, betrekkingen met Duitsland en universiteitsgeschiedenis.

3. Politieke samenstelling van de colleges, 1913-1946

Periode	Antwerpen			Leuven		
	Rad.	Lib.	Soc.	Rad.	Lib.	Soc.
1913-1918	1	1	1	1	1	1
1918-1920	1	1	1	1	1	1
1920-1921	1	1	1	1	1	1
1921-1926	1	1	1	1	1	1
1926-1934	1	1	1	1	1	1
1934-1946	1	1	1	1	1	1

Bijlagen

1. Uitslagen Gemeenteraadsverkiezingen in Antwerpen en Gent, 1921-1938

% van de stemmen		KPB	BWP	Lib	LVP	Midd.	Rex	FR/ VNV	Kath KVV	CD GKV
1921	Antwerpen	—	29	28	—	2	—	9	31	1,4 CD
	Gent	—	35	17	3	3	—	4	38	—
1926	Antwerpen	1,5	28	30	—	4	—	5	31	—
	Gent	5	36	18	—	—	—	2	39	—
1932	Antwerpen	2	31	28	—	—	—	6,5	32,5	—
	Gent	8	33	15	—	—	—	4	32	7 GKV
1938	Antwerpen	1	27	19	—	14 TVB	6	5*	27	—
	Gent	5,5	34	16	—	—	5,5	5	33,5	—

* 4,5%(VNV)+0,5%(Vlaamsch Front)

LVP: Liberale Volkspartij (Gent)

TVB: Technocraten (Antwerpen)

FR : Frontpartij

CD : Christen-democraten (Antwerpen)

GKV: Grondwettelijk en Korporatief Verbond (Gent)

2. Zetelverdeling in de gemeenteraden, 1921-1938

Antwerpen

	1921	1926	1932	1938
Katholiek	15	15	15	13
Liberaal	13	15	12	8
Socialist	14	14	14	13
Front/VNV	3	1	2	1
Rex	-	-	-	2
Technocraten	-	-	-	6

Gent

	1921	1926	1932	1938
Katholiek	17	16	14	15
Liberaal	6	7	6	6
Socialist	16	15	14	15
Communist	-	1	3	1
GKV	-	-	2	-
Rex	-	-	-	1
VNV	-	-	-	1

3. Politieke samenstelling van de colleges, 1912-1946

	Antwerpen			Gent		
	Kath.	Lib.	Soc.	Kath.	Lib.	Soc.
1912-1921	-	*	*	-	*	*
1921-1926	*	-	*	*	*	*
1927-1932	*	-	*	*	*	*
1933-1938	-	*	*	*	*	* (< 1934)
1939-1946	*	*	*	*	*	*